

Sa'dîlik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri

Abdurrezzak Tek
Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi
abdurrezzaktek@hotmail.com

Özet

XII. yüzyılda Şam bölgesinde oluşan Sa'diyye kültürünün Osmanlı topraklarına aynı yüzyılda Kastamonulu Şeyh Osman tarafında getirilmiş, İstanbul'da temsil edilmesi ise altı asır sonra, yani III. Mustafa döneminin sonlarında (1673-1736) Abdüsselam eş-Şeybânî ile olmuştur. İstanbul'da otuz civarındaki Sa'dî tekkesi arasında Abdüsselam (Kovacıdede) Tekkesi, Etyemez (Mirza Baba) Tekkesi, Yağcızâde (Balabânî) Tekkesi, Taşlıburun (Lagari) Tekkesi ile Hasîrîzâde Tekkesi önde gelen tekkelerdir. Bursa da ise Vefâiyye kolunun temsil edildiği Zincirî Ali Tekkesi, merkez tekke olarak ön plana çıkmaktadır. Bu makâlenin amacı, Anadolu ve İstanbul'daki Sa'dî tekkelerinden ziyade, tasavvuf kültürü ve tarihi açısından Sa'diyye tarikatının Bursa'daki etkisini ve nasıl temsil edildiğini ortaya koymaktır.

Abstract

Sa'diyya and Its Representatives in Bursa

The Sa'diyya culture, which had began to come into being in the area of Damascus in 12th century, was brought by Sheikh Osman of Kastamonu to the Ottoman lands in the same century. After six century that is, in the lasts of the period of Sultan

Mustafa III (1673-1736) this culture had been represented by Abd as-Salam al-Shaybânî in Istanbul. Abd al-Salam (Kovacıdede), Etyemez (Mirza Baba), Yağcızâde (Balabânî), Taşlıburun (Lagari) and Hasîrîzâde were grand tekkes among nearly thirty Sa'dî tekkes in Istanbul. Zincirî Ali Tekke, representative of Vefâiyye branch, was central Sa'dî tekke in Bursa. The aim of this article is, in terms of mystical culture and its history, to introduce the effects of Sa'diyya order and how it was represented in Bursa, rather than Sa'dî tekkes in Anatolia and Istanbul.

Anahtar Kelimeler: Sa'diyye, Tekke, Kültür, Bursa

Key Words: Sa'diyya, Tekke, Culture, Bursa

XII. yüzyılda Şam bölgesinde teşekkül eden Sa'diyye tarikatı, Sadeddin el-Cebâvî'ye nispet edilir. 460/1068 tarihinde Mekke'de doğan Sadeddin el-Cebâvî, Kur'an öğrenimini ve hâfızlığını babasının yanında tamamladıktan sonra bölgenin önde gelen âlimlerinden tefsir, hadis gibi ilimler tahsil etti. Bu dönemde eğitimini tamamlamak ve âlimlerle görüşmek amacıyla Yemen ve çevresi olmak üzere Irak, Şam, Kudüs, Mısır, Mağrib gibi ülkelere seyahatlerde bulundu. 493/1099 yılında Haçlıların Kudüs'ü işgal etmesi üzerine, hem Kudüs'ü geri almak, hem de Bağdat ve Şam gibi şehirleri savunmak için bölgeye giden askerlerle birlikte Şam'a geldi. Kaynaklar Sadeddin el-Cebâvî'nin iyi ata bindiğini, askerî yeteneklere sahip olduğunu ve bu sebeple "Mekke'nin süvârisi" lakabıyla anıldığını kaydeder.

Havran ile Şam arasındaki Cebâ köyüne yerleşen Sadeddin'in bölgede haydutluk gibi olaylara karışan askerlere katıldığı, hatta bazen eşkıya başı olduğu zikredilir. Bu durumu işiten babası Şeyh Yunus eş-Şeybânî'nin rahatsızlık duyduğu, ıslahı için Allah'a dua ettiği ve duasının bereketiyle Sadeddin'in bu yoldan döndüğü nakledilmektedir. Kaynakların bildirdiğine göre, bir gece Sadeddin ve arkadaşlarının önüne on bir beyaz atlı çıkar. İçlerinden biri "İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürperme zamanı daha gelmedi mi?"¹ âyetini okur. Bunun üzerine Sadeddin ve arkadaşları kendilerinden geçerek atlarından yere düşerler. Bir müddet sonra kendilerine geldiklerinde atlı kişi: 'Ey

---

¹ Hadid, 57/16.

Sadeddin! ben senin nebin Muhammed'im (as); bunlar da on ashabımdır' diyerek onun göğsüne vurur ve tevbe etmesini ister.²

Bu olaydan sonra Sadeddin, Mekke'ye giderek Medyeniyye'nin Şeybâniyye kolunun kurucusu olan babası Yunus eş-Şeybâni'nin yanında seyr ü sülûka başlamış ve tasavvufî terbiyesini tamamlamıştır. Babasından tarikat hırkasını giydikten sonra Cebâ'ya dönmüş ve burada câmi ve zâviyesini inşâ ederek tarikat faaliyetine başlamıştır.³ 29 Zilhicce 575/26 Mayıs 1180 tarihindeki vefatına kadar Cebâ ve civârında irşâd görevini sürdüren Şeyh Sadeddin el-Cebâvî inşâ ettiği zâviyesine defnolunmuştur. Sultan I. Baybars tarafından genişletilen zâviye, Osmanlılar döneminde Lala Mustafa Paşa'nın Şam vâlisi olmasıyla tamirden geçmiş ve câminin yanına bir tekke inşâ edilmiştir. Külliye en son II. Mahmud zamanında yenilenmiş ve Şeyh Sadeddin'in kabrine bir türbe inşâ edilmiştir. Türbesini çevreleyen demir şebeke üzerindeki bakır işleme ise II. Abdülhamid tarafından İstanbul'da yaptırılarak hediye edilmiştir.

Meşrebi, Hz. Musâ'nın mizaç ve meşrebine benzeyen Şeyh Sadeddin Cebâvî'nin sık sık cezbeye kapıldığı, yırtıcı hayvanlar üzerinde tasarrufunun bulunduğu, akıl hastalarını tedavi ettiği, kerâmet sahibi bir zât olduğu ve bu özelliklerin kendisinden sonraki Sa'dî şeyhlerinde de görüldüğü kaydedilmektedir. Şeyh Sadeddin el-Cebâvî'nin silsilesi, babası ve büyük kardeşi aracılığıyla Ahmed el-Rifâi ve Ebû Medyen el-Mağribî'ye ulaşması hasebiyle Sa'diyye'nin Rifâiyye ve Medyeniyye'den beslendiği kabul edilebilir.⁴

Şeyh Sadeddin'in vefatından sonra oğulları vasıtasıyla yayılan Sa'diyye'nin ikinci piri, 986/1578 tarihlerinde postnişin olan Şeyh Muhammed kabul edilir. Tarikat adâb ve erkânı onun zamanında yerleşmiştir. Şam'ın zengin ve nüfuzlu kişilerinden biri olan Şeyh

² Ahmed b. Muhammed Veterî, *Ravzatü'n-nâzirîn ve hulâsatu menâkıbi's-sâlihîn*, Mısır 1306, s. 34-35; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006, c. I, s. 424-425.

³ Sadeddin el-Cebâvî'nin ayrıca büyük kardeşi Abdullah Mezîd eş-Şeybâni'nin Bağdat'tan Şam'a dönmesinden sonra ondan da hırka giydiği, kardeşinin ise Ahmed Rifâi'den icâzet aldığı zikredilmektedir. Bazı kaynaklar Mezîd eş-Şeybâni'yi Sadeddin el-Cebâvî'nin babası, Yunus e-Şeybâni'yi de dedesi olarak kaydetmekle birlikte, Hür Mahmut Yücer'e göre (*Şeyh Sa'deddin Cevâvî ve Sa'diyye*, İstanbul 2008, s. 298) Yunus eş-Şeybâni Sadeddin el-Cebâvî'nin babası, Mezîd eş-Şeybâni de büyük kardeşidir. Ayrıca bk. Yusuf Hattâr Muhammed, *el-Bedrû'l-münîr fî sırâti's-Seyyid Ahmed er-Rifâi el-Kebîr ve etbâihî ehli'l-îlmi ve't-tenvîr*, Dımaşk 1426/2005, s. 307-308.

⁴ Sadeddin el-Cebâvî'nin tarikat silsilesi şöyledir: Sadeddin el-Cebâvî > Abdullah Mezîd eş-Şeybâni > Yunus eş-Şeybâni > Ebû Medyen el-Mağribî > Ebû Saîd Endülüsî el-Mağribî > Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî > Şeyh İbrahim el-Bekâ > Ebûbekir en-Nessâc et-Tûsi > Ebû'l-Kâsım Gûrgânî > Ebû Osman el-Mağribî > Ebû Ali Kâtib el-Misrî > Ebû Ali er-Ruzbârî > Cüneyd el-Bağdâdî > Seriyîyû's-Sakatî > Maruf el-Kerhî > Dâvud et-Tâi > Habîb el-Acemî > Hasan el-Basrî > Hz. Ali. Bk. Veterî, *Ravzatü'n-nâzirîn*, s. 35.

Muhammed'in 1020/1611'deki vefatından sonra oğlu Sadeddin şeyhlik görevini üstlenmiş ve bu dönemde tarikat, Suriye, Mısır, Filistin ve Anadolu'da yayılma imkanı bulmuştur. Kaynaklarda Sa'diyye'nin Tağlibiyye, Vefâiyye, Âciziyye, Selâmiyye ve Şerrâbiyye olmak üzere beş kola ayrıldığı zikredilmektedir. Bunlardan Selâmiyye Abdüsselâm eş-Şeybânî'ye (ö. 1165/1751), Vefâiyye Ebû'l-Vefâ eş-Şâmî'ye (ö. 1170/1756), Âciziyye Pirizrenli Süleyman Âcizî Baba'ya (ö. 1160/1748), Tağlibiyye Ebû Tağlib Muhammed b. Sâlim'e, Şerrâbiyye de Şeyh Abdullah b. Yunus eş-Şerrâbî'ye nispet edilmektedir.

Zakir Şükrü Efendi Sa'diliğin ilk defa Anadolu'ya XII. yüzyılda Şeyh Sadeddin'in halifelerinden Kastamonulu Şeyh Osman tarafından getirildiğini belirtmekte fakat geniş bir bilgi vermemektedir. Gölpınarlı da Kastamonulu Şeyh Osman ile Anadolu'ya gelen tarikatın buradan Balkanlar'a geçtiğini kaydeder.⁵ İstanbul'a ise III. Mustafa döneminin sonlarında (1673-1736) Abdüsselâm eş-Şeybânî ile gelmiştir. İstanbul'da otuz civarındaki Sa'dî tekkesi, özellikle Selâmiyye ile Vefâiyye'nin temsil edildiği tekkelerdir.⁶ Bunlar arasında Abdüsselâm (Kovacıdede) Tekkesi, Etyemez (Mirza Baba) Tekkesi, Yağcızâde (Balabânî) Tekkesi, Taşlıburun (Lagari) Tekkesi ile Hasirîzâde Tekkesi önde gelen tekkelerdir. Bursa'da ise Vefâiyye kolunun temsil edildiği Zincirî Ali Tekkesi, merkez tekke olarak ön plana çıkmaktadır. Bu makâlenin amacı, Anadolu ve İstanbul'daki Sa'dî tekkelerinden ziyade, tasavvuf kültürü ve tarihi açısından Sa'diyye tarikatının Bursa'daki etkisini ve nasıl temsil edildiğini ortaya koymaktır.

⁵ Zâkir Şükrî Efendi, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-ı Süfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 1098, vr. 15a-16b; Abdülbaki Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkilap Kitabevi, İstanbul ts., s. 202.

⁶ İdareciler, âlimler, sufiler ve halk nezdinden hüsn ü kabul gören Sa'dî dervişlerin diğer tarikat şeyhleriyle iyi ilişkiler kurdukları; mesela Üsküdar'daki Sa'dîlerin daha çok Celvetîlerle, Koca Mustafa Paşa Sa'dîlerinin Sünbülîlerle, Eyüp'de bulunan Sa'dîlerin de Mevlevîlerle iletişim içinde oldukları belirtilmektedir. Kıyamî zikir usûlünü benimsemiş olan Sa'diyye tarikatında önemli âyinlerden biri de "Devse" âyiniştir. Devse esnasında tarikat şeyhi, yüzüstü yere uzanmış dervişlerin ve şifâ bulmak ümidiyle gelen hastaların üzerinden zikir ve dua ile yürür. Mısır'da daha çok at ile yapılan Devse'nin 1881 tarihinde Hidiv Tevfik Paşa tarafından yasaklandığı kaydedilmektedir. Yedi veya on iki dilimli taç giyen Sa'dîler'de, on iki dilimli taçtaki her bir dilim on iki burca, yedi dilimin her biri de güneş etrafındaki yedi gezegene işaret etmektedir. Tacın üzerindeki imâmenin uzunluğu yedi parmak kadardır. Sarık yukarıdan aşağıya doğru imâmenin etrafına altı kat dolandırılmıştır. Bu durum yer, gök, doğu, batı, kuzey ve güney gibi altı yöne işaret etmek içindir. Yani bunu giyenler altı yönden gelecek olan ilim, marifet ve hikmeti, tarikat büyüklerinin ruhaniyeti vasıtasıyla alabileceklerini kabul ederler. Sadeddin el-Cebâvî ve Sa'dilik hakkında günümüzde kaleme alınan en geniş eser, Hür Mahmut Yücer'in *Şeyh Sa'deddin Cebâvî ve Sa'diyye* (İstanbul 2008) adlı kitabıdır. Makâlede Şeyh Sadeddin el-Cebâvî ve Sa'dilik hakkında bilgi verirken bu eserden geniş ölçüde istifade ettiğimizi belirtmek isteriz.

I. Zincirî Ali Efendi Tekkesi

Tekkenin hangi tarihlerde kimin tarafından inşa edildiği net olmamakla birlikte, Mehmed Şemseddin Efendi *Yadigâr-ı Şemsî*'de söz konusu dergâhın, Hazret-i Üftâde'nin kütüphane olarak kullandığı bina olabileceği gibi, Zincirî Ali Efendi tarafından ayrıca inşa edilmiş olma ihtimali üzerinde durmuştur. Hasan Tâib Efendi'nin XX. yüzyılın başlarında kaleme aldığı Bursa ile ilgili eserinde iki katlı ahşaptan inşa edilmiş ve süslü bir tevhidhânesi bulunan bir yapı olarak tarif ettiği tekkenin binası⁷ günümüze ulaşmamış olsa da haziresine ait mezar taşlarından bir kısmı hâlen ayaktaadır.

Halvetiyye ricâli arasında zikredilen Ali Efendi'nin hayatı hakkında geniş bir bilgi yoktur. Tekkede belli günlerde Halvetî zikrini icrâ eden Ali Efendi 950/1543 tarihinde vefat etmiş ve dergâhın haziresine defnedilmiştir. Günümüze ulaşan kabir taşında şunlar yazmaktadır:

Yâ Hû
Kutbu'l-ârifîn
eş-Şeyh Zincirî Ali
Efendi Hazretleri'nin
Kabr-i Münîrleridir
Sene 950

Ali Efendi'nin vefatından sonra uzun süre boş kalan dergâh, Erzincanlı Abdullah Efendi⁸ tarafından ihyâ edilerek Halvetî âyinine başlanmıştır. Abdullah Efendi'nin Ali Efendi gibi mücâhade esnasında beline zincir sarması sebebiyle "Zincirî" nisbesiyle anıldığı belirtilmektedir. 1149/1736 tarihinde vefat eden Abdullah Efendi, Zincirî Ali Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Kabir taşında şu ifadeler yer almaktadır:

⁷ Bk. Ulusoy, Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî*, (Bursa Dergâhları, haz. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, s. 381; Hasan Tâib Efendi, *Hâtrâ Yahut Mir'ât-ı Burûsa*, (Haz. M. Fatih Birgöl), Bursa 2007, s. 68. Safiyyüddin Erhan Bey 1970'li yıllarda iki katlı ahşap bir bina olarak kız biçki-dikiş okulu olarak kullanılan tekkenin çıkan yangında kül olduğunu belirtmektedir. Bk. Akbulut, İsmail, *Bursa'da Sa'diyye Kültürü ve Zincirî Ali Efendi Zâviyesi*, UÜSBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1996, s. 79.

⁸ Kaynaklarda bu zâtın Arap asıllı olabileceği şeklinde rivayetler de mevcuttur. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî*, s. 381.

Yâ Hû
Mürşid-i âgâh ârif-i billâh
Eş-Şeyh Abdullah
Efendi Hazretleri'nin
Kabr-i latifleridir
Sene 1149

Abdullah Efendi'nin vefatından sonra bir müddet boş kalan dergâhın meşihatı, Hazret-i Üftâde'nin torunlarından Şeyh Mustafa Efendi tarafından Sa'diyye şeyhi Mustafa b. Ahmed'e tevdi edilmiş ve böylece dergâh Sa'di tekkesine dönüşmüştür.⁹

1. Mustafa b. Ahmed el-Halebî (ö. 1212/1797)

Mustafa el-Halebî'nin tarikat silsilesi, Sa'dî şeyhlerinden Ebü'l-Vefâ eş-Şâmî'nin (ö.1170/1756)¹⁰ halifelerinden İstanbul Etyemez (Mirza Baba) Dergâhı kurucusu Şeyh Ali Hulûsî Efendi'ye (ö. 1197/1783)¹¹ dayanmaktadır. Ebü'l-Vefâ'nın yanında 1161/1748 tarihinde seyr ü sülûkunu ikmâl edip Sa'dî icâzeti aldıktan sonra Bursa Mahkeme Mahallesi'nde bulunan Hâce Muslihüddin Mektebi'nde Sa'dî âyini icrâsına başlayan Şeyh Mustafa Efendi, Zinciri Ali Efendi Tekkesi şeyhliğine getirilmesiyle âyine burada devam etmiştir.¹² Âyin günü Perşembe olarak belirlenen tekkede

⁹ Bk. Gazzizâde Şeyh Abdüllatif, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, BEEK, Genel 2162, vr. 8b; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 381-382; Hasan Tâib Efendi, *Hatıra Yahut Mir'ât-ı Burûsa*, s. 68; Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, I/28, 132.

¹⁰ İbrahim Ebü'l-Vefâ eş-Şâmî Sa'diyye'nin Vefâiyye kolunun kurucusu olarak kabul edilir. Şam Emeviye Cami vakfının uzun süre mütevelliliğini yapmıştır. XVIII. asrın başlarında İstanbul'a gelen Şeyh Ebü'l-Vefâ'nın III. Ahmed, I. Mahmud ve III. Osman'la görüştüğü kaydedilmiştir. Sa'diliği ilk defa İstanbul'a getiren bu zât, kısa zamanda şehirde çok meşhur olmuş, Eyüp Taşlıburun (Lagarî) Dergâhı'nın kurulmasına öncülük etmiş ve bir çok halife yetiştirmiştir. İstanbul'daki halifeleri arasında Eyüp kadısı Hüseyin Efendi (ö. 1149/1736), İstanbul Mirzababa tekkesi şeyhi Ali Hulûsî Efendi (ö. 1197/1782), Muhammed Ziyâd Efendi ve Hüseyin Efendi gibi zâtlar bulunmaktadır. Bk. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 431; Yücer, *a.g.e.*, s.97-99; Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 531-532.

¹¹ İstanbul'da doğan Ali Hulûsî Efendi, Etyemez neslinden gelmektedir. İstanbul'daki tedrisinin ardından Şam'a giderek Ebü'l-Vefâ'dan hilâfet almış ve 1162/1749 tarihinde geri dönmüştür. Tabibzâde'nin *Mecmûa-i Tekâyâ*'sında "Karabacak" ve "Etyemezzâde" lakaplarıyla anıldığı kaydedilmektedir. Bk. Zâkir Şükrî Efendi, *Mecmûa-i Tekâyâ*, (haz. M. Serhan Tayşi-K. Kreiser), Berlin 1980, s. 61.

¹² Gazzizâde Abdüllatif Efendi, *Ravzatü'l-Müflihün*, BEEK, Orhan, 1041, vr. 12a; Mehmed Fahreddin Efendi, *Gülizâr-ı İrfân*, (Mustafa Kara'nın özel

Mustafa Efendi'nin vefatından sonra oğlu Şeyh Mehmed Said Efendi ile Şeyh Ali Efendi postnişin olmuştur.

Sahafhânedeki kitap alım satımı ve istinsahı ile geçimini temin eden Mustafa Efendi'nin kaynaklarda, yılan, akrep gibi zehirli hayvanlar üzerinde tasarrufundan bahseden bir çok kerâmeti zikredilmektedir.¹³ Ayrıca haksız yere idam edilmek üzere olan bir genci, darağacından dondurup idamdan sonra ayılttığı şeklindeki kerâmeti sebebiyle tekkesine, "Dondurma Tekkesi" denmiş ve bu tarihten sonra halk arasında o isimle de anılmıştır.¹⁴ Vefatından sonra dergâhın hazîresine defnedilen Mustafa Efendi'nin mezar taşında şu ibareler yer almaktadır:

Yâ Hû
Ehlullâh-ı 'izâmdan
eş-Şeyh Mustafa
Efendi Hazretleri'nin
Kabr-i şerîfleridir
Sene 1212

kütüphanesindeki nüsha), s. 375-376; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 381-382, 437; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, III/418.

¹³ Bursa'nın Güneyinde Deve (veya Devâ) Tarlası adı verilen yerde büyük bir yılan peydâ olur ve yöre halkını rahatsız eder. Yılanı kovmak için uğraşan halk muvaffak olamayınca şehrin ileri gelenlerinden Haraccızâde Hüseyin Ağa adlı bir zât şeyhten yardım ister. Şeyh yılanın görüldüğü yere bir katır götürülmesini söyler. Üzerinde küfeleri olan katır götürülür ve beklenmeye başlanır. Bir müddet sonra yılan ortaya çıkar ve yöre halkını rahatsız eder. Bunun üzerine katır şeyhin söylediği bir başka yere götürülür ve yılan burada küfeden çıkarak gider ve bir daha görünmez. Şeyhin yardımından dolayı halk ona 500 kuruş göndererek teşekkür eder. Mehmed Şemseddin Efendi'nin bildirdiğine göre bu para Yılan Vakfı adı verilen vakfa bağışlanmış olup, her yıl Sa'dî dervişleri Abdal Murad mesiresine çıkarak bir iki gün burada kalırlarmış. Dergâhın müridânından Orman memuru Said Efendi'ye kadar muhafaza edilen para, bu zâtın vefatıyla zimmetinde kalmış ve bir daha da alınmamıştır. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 382-383.

¹⁴ Bu olay *Yâdigâr-ı Şemsi*'de (s. 383) şöyle anlatılır: "Bir kadının tek evladı her nasılsa adam öldürme suçlamasına maruz kalır ve idâmına karar verilir. Çaresiz kalan kadın, Şeyh Mustafa Efendi'ye müracaat ederek durumu anlatır. Oğlunun kesinlikle bu suçu işlemediğini söyleyerek şeyhten oğlunun kurtarılması için himmet talep eder. Şeyh durumu tetkik ettikten sonra çocuğun iftiraya maruz kaldığını öğrenince çocuğa, idâmı sırasında kendisinin göndermiş olduğu dervişin elindeki şedde (kuşağa) bakması ve korkmaması hususunda haber gönderir. İdam edileceği esnada çocuk dervişin elindeki şedde bakar. İdam gerçekleştikten sonra şeyh techiz ve tekfin için çocuğun dergâha getirilmesini söyler. Dergâha getirilen çocuğa şeyhin telkinde bulunmasının ardından çocuk çığlık atarak kendine gelir. Olayı izleyenler hayretler içinde "Şeyh dondurmuş, dondurmuş" demeleri üzerine o tarihten itibaren dergâhın adı "Dondurma Tekkesi" olarak kalır.

2. Mehmed Said Hüsni (ö. 1245/1829) ve Şeyh Ali Efendi

Şeyh Mustafa el-Halebi'nin vefatının ardından dergâhtaki irşâd faaliyetleri, farklı meşreblere sahip olan oğullarından Şeyh Mehmed ve Şeyh Ali tarafından sürdürülmüştür.¹⁵ Cezbe ehli olduğu rivâyet edilen Şeyh Ali Efendi, 1230/1814 tarihinden sonra vefat etmiş ve Deveciler Mezarlığı'na defnolunmuştur.

Şeyh Ali'nin vefatından sonra tekkede müstakil olarak irşâd görevini sürdüren Mehmed Said Efendi, önce babası Mustafa b. Ahmed el-Halebi'ye intisap etmiş, fakat tasavvufi terbiyesini tamamlamadan babasının vefat etmesi üzerine İstanbul Abdüsselam Dergâhı şeyhi İbrahim Efendi'ye (ö. 1221/1806) bağlanarak icâzet almıştır. Bursa'ya dönerek bir taraftan tekkedeki irşâd görevini yürüten Mehmed Said Efendi, diğer taraftan Serrâçlar Çarşısı'ndaki dükkanında maîşetini temin etmeye çalışmıştır.¹⁶ Kerâmet sahibi bir zât olduğu kaydedilen şeyhin tekkeye tezyif amacıyla gelen tarikat düşmanı iki kişiyi Sa'dî dervişi yapması, tekkenin kilerine giren fâreleri dondurup ertesi gün bahçede bir nefesle uyandırarak salması gibi bir çok kerâmeti zikredilmiştir.¹⁷ Otuz üç sene gibi uzun bir süre meşihat makâmında kalan Mehmed Said Efendi, 1245/1829 tarihinde vefat etmiş ve dergâhın hazîresine defnolunmuştur. Vefâtına Göğüşzâde Rifat Efendi "*Dürr-i eşkim gibi çıkdı bir zamîr tarih için / Şeyh Sa'îd Hüsni Efendi eyledi azm-i cinân*" beytini tarih düşmüştür.¹⁸ Şeyhin kabir taşında şu ifadeler yazmaktadır:

*Yâ Hû
Mürşid-i râh-ı Hak
Eş-Şeyh Mehmed Sa'îd
Efendi Hazretleri'nin
Kabir-i pür-nûrlardır
Sene 1245*

¹⁵ *Yadigâr*'daki (s. 384) ifadeye göre cezbe ehli olan Şeyh Ali ile seyr ü sülûk ehli olan Mehmed Efendi arasında şöyle bir olay cereyan eder: "Bir kış gecesi bu iki zât helvâ pişirmeyi arzu ederler. Ancak dükkanlar kapalı olduğu için gerekli olan malzemeyi bulamayacaklarından vaz geçmeyi düşünürlerken, Şeyh Ali bir vefk yazarak ihtiyaçları olan malzemeleri temin eder. Helvâyı pişirip yedikten sonra ellerini yıkarlarken Şeyh Mehmed Efendi sabun köpüğünden helvânın malzemelerinin masrafları kadar akçe izhar eder ve bu davranışıyla cezbeden hâsil olan hâllerin dünyevî, sülûktan hâsil olan hâllerin ise uhrevî olduğuna işarette bulunur."

¹⁶ Mehmed Fahreddin Efendi, *Gülizâr-ı İrfân*, s. 388-389.

¹⁷ Diğer kerâmetleri için ayrıca bk. Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî*, s. 384-386.

¹⁸ Mehmed Şemseddin, *a.g.e.*, s. 391-392.

3. Abdüsselâm Efendi (ö. 1283/1866)

Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu olan Abdüsselam Efendi, babasının vefatından sonra tekkeye şeyh olmuştur. Ancak sürekli seyahate çıktığı için tekkede düzenli bir şekilde dervişlerin terbiyesiyle meşgul olamadığı belirtilen Abdüsselam Efendi, İstanbul gezisinde iken 26 Rebiulâhir 1283 (7 Eylül 1866) tarihinde vefat etmiş, Merkez Efendi Dergâhı şeyhi Nureddin Efendi tarafından cenâzesi kılınarak mezkur dergâhın hazîresine defnolunmuştur. Kendisinden sonra yerine kardeşi Mustafa Haydar Efendi geçmiştir.¹⁹

4. Mustafa Haydar Efendi (ö. 1292/1875)

1236/1820 tarihinde Bursa'da doğan Mustafa Efendi, babası Mehmed Said Efendi'nin vefatında küçük olduğu için dergâhın işleri eniştesi Tâhir Efendi tarafından yürütülmüş ve âyin icrâsına devam edilmiştir. Zahirî ilimleri tahsilin ardından tarikat âdâb ve erkânını da öğrenen Mustafa Efendi, İstanbul Sancaktar Dergâhı²⁰ şeyhi Hâfız Mehmed Tazî Efendi'den hilâfet almıştır. Sesinin etkileyici ve güzel olduğu zikredilen Mustafa Haydar Efendi'nin bu yönüyle Dâmâd Halil Paşa ve Süleyman Paşa gibi devlet ricâlinin hürmetini kazandığı belirtilmiştir. Hatta o tarihte Bursa Defterdârı Mustafa Ârif Efendi (ö. 1275/1858)²¹ aracılığıyla dergâh, Abdülmecid Han tarafından yeniden inşâ edilmiş ve postnişinlerin oturacağı bir ev satın alınmıştır.²²

Etyemez Dergâhı şeyhi Ferîd Efendi'nin “asrının feridi ve Bursa'nın pîr-i sânisî” dediği Mustafa Haydar Efendi, 1266/1849 tarihinde hac için yolculuğa çıkmış ve bu yolculuğunda Sadeddin el-Cebâvî'nin türbesini ziyaret etmiştir. 1290/1873 senesinde o sırada asker olan oğlu Nureddin Efendi'nin askerlik bedelini vermek için İstanbul'a gitmiş ancak bazı kişilerin araya girmesiyle her hangi bir bedel ödemeksizin oğlu askerlikten muaf tutulmuştur. Biriktirdiği bu parayla tekrar hacca giden Mustafa Haydar Efendi, dönüşünde İzmir'e uğramış ve Milas kasabasında on beş gün kadar kalmıştır.²³ 3

¹⁹ Mehmed Şemseddin, *a.g.e.*, s. 386.

²⁰ Abdurrahman Şâmî Tekkesi adıyla da anılan tekke ile ilgili bk. Tanman, M. Baha, “Abdurrahman Şâmî Tekkesi”, *DBİA*, c. I, s. 19-20.

²¹ Bu zâtın, Zincirî Ali Efendi tekkesi hazîresinde bulunan Sa'dî taclı mezar taşında şunlar yazmaktadır: Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî / Tarikat-ı 'aliyye-yi Sa'diyye / Hulefâsından esbak / Bursa Defterdârı merhum / Ve mağfûrun leh eş-Şeyh es-Seyyid / Mustafa Ârif Efendi'nin / Ruhü için fâtiha sene 21 Cemâziyelevvel 1275.

²² Dergâhın inşâsı için düşünülen târihler için bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 389-391. Öte yandan Güllizâr-ı İrfân'da (s. 388-389, kenar notu) dergâhın 1264/1847 senesinde tamir edildiği belirtilmektedir.

²³ Bu tarihte yedi yaşında olduğunu ve şeyhin kendisine teveccühünün bulunduğunu söyleyen Mısri dergâhı son postnişini Mehmed Şemseddin Efendi, tarikata olan muhabbetinin bu zâtın feyzi ile gerçekleştiğini belirtmektedir. Bk. *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 387.

Zilhicce 1292 (31 Aralık 1875) tarihinde vefat eden şeyh, Ulucami'de Cuma namazının ardından kılınan cenâze namazından sonra dergâhın hazîresine defnolunmuştur. Kırk yıl sonra vefâtına torunlarından Mehmed Şemseddin Efendi “*Kırk sene sonra hafîdi Şemsî bir tarih didi / Mustafa Haydar Efendi kıldı firdevs-makâm*” beytini tarih düşmüştür.²⁴ Günümüze ulaşan kabir taşında şunlar yazılıdır:

Yâ Hû
Mürşid-i âgâh ârif-i
Billâhi Te‘âlâ Hazret-i
Şeyh Seyyid Mustafa el-Hâc
Haydar Efendi'nin kabr-i şerîfleri
Sene 3 Zilhicce 1292

Mustafa Haydar Efendi'nin meşihati süresince, âyin günlerinde ve mübarek gecelerde tekkede zikir esnasında def çalmak, dervişleri imtihan esnasında tunçtan imal edilmiş bir tâc giymek gibi âdetler ile, “gül” adı verilen ateşte kızmış demirleri yalamak ve ağızdan ateş çıkarmak gibi burhânların olduğu kaydedilmektedir. Halifeleri arasında Yunus Emrem Dergâhı şeyhlerinden Esad Efendi ve oğlu Hâfız Nazif Efendi bulunmaktadır. Şeyh Mustafa Haydar Efendi'nin vefatından sonra şeyhlik makâmına oğlu Nureddin Efendi geçmiştir.²⁵

5. Mehmed Nureddin Efendi (ö. 1321/1903)

Mustafa Haydar Efendi'nin hicazda bulunduğu 1266/1849 senesinde dünyaya gelen Nureddin Efendi, dönemin Bursa müftüsü reisülkurra Arabacızâde Hacı İbrahim Efendi'nin yanında hâfızlığını tamamlamış ve kırâat öğrenmiş; Çarşamba Dergâhı şeyhi Ömer Efendi'den²⁶ de dinî ve tasavvufî ilimleri tahsil etmiştir. Babasının

²⁴ Mehmed Şemseddin Efendi, Şeyh Haydar Efendi'yi şöyle tarif etmektedir: “Uzunca boylu, latif simalı, beşûş, vakûr, mütevâzî, hafîfü'l-lıhye, zaîfü'l-bünye, nazîfü'l-libâs, müttakî, zâhid olup ekser-i eyyâm-ı mübarekede bâ-husûs ‘aşer-i Muharremü'l-harâmıda sâim olurlar imiş. Sağ yanağında büyükçe bir hâl olmağla simâlarına letâfet bahş olur imiş. Hâsılı müşârün ileyh muhibb-i hânedân-ı Resûlullah bir şeyh-i dil-âgâh ve bir mürşid-i ârif-i billâh imiş.” Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 387-388.

²⁵ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 386-393; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, II/228.

²⁶ 1255/1839 tarihinde doğan Şeyh Ömer Efendi, Ulucami'de dersiam olarak görevli iken kayın pederi olan Çarşamba Dergâh'ı şeyhi Edhem Efendi'nin vefatının

halifelerinden ve aynı zamanda Yunus Emrem Dergâhı şeyhlerinden Hâfız Nazif Efendi'den icâzet aldıktan sonra meşihat makâmına geçen Nureddin Efendi, aile çevresinden kendisini çekemeyenlerin iftiralarına maruz kalır ve düşmanlarının teşviki üzerine komşuları tarafından saldırıya uğrar. Saldırı neticesinde yaralan şeyh, saldırıda bulunanlar hakkında davacı olmaması yönünde tehditlere rağmen davacı olur. Bunun üzerine ailesinin akrabalarının da desteğiyle mahalle halkı, şeyhi kötöleyen bir mazbatayı Meclis-i Meşâyih'a göndererek postnişinliğinin elinden alınmasını sağlar. Tekkenin şeyhliği önce kardeşi Fahreddin Efendi'ye ardından 1303/1885 senesinde Karamazak Dergâhı şeyhi Tefvik Efendi'ye tevdi edilir. Nureddin Efendi'nin İstanbul'a gitmesinin ardından onu destekleyen bazı şeyhler tarafından lehinde bir mazbata Meclis-i Meşâyih'a gönderilir, ancak şeyhin aleyhinde bulunan ailesinin akrabalarından birisinin Meclis-i Meşâyih üyesi olmasıyla istenen netice elde edilemez. Bir müddet sonra Nureddin Efendi'ye yapılan uygulamanın hukuka uygun olmadığı anlaşılınca kendisi yeniden tekkeye postnişin olarak tayin edilse de Nureddin Efendi, kadr ü kıymetinin bilinmeyip iftiracıların sözlerine bakılmasına gücendiğinden bunu kabul etmemiş ve yerini İstanbul'da Abdüsselâm Dergâhı'nda tarikat âyinini icrâ görevini sürdüren Cemil Efendi'ye 5 Rebiülevvel 1305 (21 Kasım 1887) senesinde bırakmıştır.

Zahirî ve tasavvufî ilimlerin yanı sıra usûl bilirligi, kıraat ilmine vukûfiyeti, ve musikîşinaslığıyla tanınan Nureddin Efendi, 26 Receb 1321 (18 Ekim 1903) tarihindeki vefatına kadar bir müddet Hz. Hüdâyî Âsitânesi'nde, bir müddet de Şirket-i Hayriyye'de hizmet etmiştir. Mirac gecesi kılınan cenazesinin ardından Üsküdar Şeyh Camii haziresine defnolunmuştur.²⁷

6. Şeyh Cemil Efendi (ö. 1335/1917)

1261/1845 senesinde İstanbul'da doğan Cemil Efendi, Sakız isyânında esir olarak getirilmiş bir âilenin çocuğudur. Babası Râsim Efendi, Moralı Ali Bey adındaki bir zâtın vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Cemil Efendi, gençliğinde Enderun'da bir müddet kalmışsa da başarılı olamayınca çıkmış ve tasavvufa olan meyli sebebiyle Hasırizâdelerden Şeyh Hasan Rıza Efendi'ye²⁸ intisap etmiş ve şeyhin

---

ardından mezkûr tekkeye 1298/1881 senesinde postnişin olmuştur. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 316.

²⁷ Mehmed Şemseddin, Nureddin Efendi'nin vefatından birkaç ay önce Bursa'ya gelerek uhdesinde bulunan bir takım emânetleri kendisine verdiğini zikretmektedir. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 395.

²⁸ Şeyh Hasan Rıza Efendi yirmi dört yıl İstanbul Hasırizâde Tekkesi'nde irşâd faaliyetinde bulunmuştur. Cezbeli bir zât olduğu kaydedilen Hasan Rıza Efendi 1265/1848 senesinde meşihatı küçük kardeşi Ahmed Muhtar Efendi'ye bırakıp uzlete çekilmiş ve 1303/1886 tarihinde yetmiş dört yaşında iken Eyüp'teki evinde

kardeşi Ahmed Muhtar Efendi'nin²⁹ yanında tasavvufî eğitimini tamamlayarak icâzet almıştır.

Veznedâr Cemil Efendi olarak da tanınan bu zât, Abdüsselâm Dergâhı pîş-kademlik³⁰ vazifesinde bulunmuş ve ayrıca Etyemez semtinde kendi evinde Sa'dî usûlünü icrâ etmiştir. Daha önce de zikredildiği üzere Şeyh Nureddin Efendi'din Zincirî Ali Efendi Tekkesi'ndeki görevini kendisine bırakmasıyla³¹ burada postnişin olmuş ve dergâhın tamiri ve vakıflarıyla yakından ilgilenmiştir.³² Özellikle Şeyh Mustafa Haydar Efendi döneminde Bursa Defterdârı tarafından satın alınarak dergâha vakfedilen evi, uzun bir süre işgal edenlerden kurtararak Evkâf Nezâreti'nden aldığı 80.000 kuruşla tamir ettirmiş, dergâhın ve vakıflarının tamirinin yanı sıra Zincirî Ali Efendi'ye bir türbe inşa ettirerek türbede ayrıca kendisine mahsus bir sanduka da koydurmuştur.³³ Ancak Sa'diyye tarikatını Bursa'da neşreden ve tarikat âyinini bu dergâhta ilk defa icrâ eden Şeyh Mustafa Efendi'nin kabrinin türbenin dışında kalması tepki çekmiştir.

Yâdigâr sahibi, Cemil Efendi'yi, tarikatın usûl ve icrâsına yönelik gayretinin yanı sıra, ümmî bir zât, talep ettiği şeyleri gerçekleştirmek için her türlü çareye tevessül eden, üşenmez, usanmaz, her işte girişken, sıkılmaz, çekinmez, resmî kurumlara girip çıkan, el attığı şeyi elde eden, ekâbirden görünmeyi seven, veznedarlık yapmış olması sebebiyle İstanbul'da herkesle görüşen ve ileri gelenleri taklit etmeye çalışan, makâm ve riyâseti seven, hodbinlik gibi huyları olan, akli hayra da şerre de çalışan cerbezeli

---

vefat etmiştir. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 440-441. M. Baha Tanman şeyhin vefat tarihini 1302/1884 olarak vermiştir. Bk. "Hasirizâde Tekkesi", *DİA*, c. XVI, s. 384.

²⁹ Tekkenin üçüncü postnişini Ahmed Muhtar Efendi, XIX. yüzyılın ünlü mesnevi-hânlarından Nakşibendî şeyhi Hasan Hüsameddin Efendi'den *Mesnevî* okumuş, ayrıca Şâzeliyye tarikatından da hilâfet almıştır. 1297/1880 yılında yerine oğlu Elif Efendi'yi vekil tayin ederek hacca gitmiş, dönüşünde meşihatı ona bırakmıştır. 1319/1901 tarihinde vefat ederek tekkenin hazîresine defnolunmuştur. Bk. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 443.

³⁰ Pîş-kademlik, tekkelerde âyini idâre eden nâibler için kullanılan bir tabirdir. Bu vazifeyi gören derviş, şeyhin yardımcısı kabul edilirdi. Bk. Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 503.

³¹ Mehmed Şemseddin'e göre Cemil Efendi, dergâhtaki görev ile Nureddin Efendi'nin buradaki evine karşılık şeyhe, İstanbul Kabasakal semtinde yarısı üzerinde bulunan bir evin hissesini veya buna makâbil 100 lira vermeyi taahhüt etmiş ise de bu sözünü yerine getirmeyerek Nureddin Efendi'yi mağdur etmiştir. Bk. Mehmed Şemseddin, Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 396.

³² Dergâh'ta olmadığı zamanlar yerine halifesi Said Efendi'nin vekâlet ettiği belirtilmektedir. Bk. Hasan Tâib Efendi, *Hatıra Yahut Mir'ât-ı Burûsa*, s. 69; Kepecioğlu, *Bursa Kültüğü*, IV/110.

³³ Bu olay 18 Teşrinisânî 1317 tarihli Bursa Gazetesi'nde haber olarak çıkmıştır. Bk. *Yâdigâr-ı Şemsî*, (Mustafa Kara'nın kütüphanesindeki asıl nüsha) s. 253. Ayrıca bk. Hasan Tâib Efendi, *Hatıra Yahut Mir'ât-ı Burûsa*, s. 69.

bir kişi olarak tarif etmiştir. Cemil Efendi'nin tekkede Perşembe günleri olan âyin gününü, Cuma gününe aldırarak ve piş-kadem istihdam etmek gibi bazı yenilikleri gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Mübtelâ olduğu nefes darlığı hastalığı sebebiyle 10 Şaban 1335 (1 Haziran 1917) tarihinde İstanbul'da vefat eden Cemil Efendi, her ne kadar Zinciri Ali Efendi türbesinde kendisi için bir mezar yeri hazırlamışsa da Seyyid Nizam Dergâh'ı haziresine defnolunmuştur.

Cemil Efendi'nin vefatından sonra boş kalan dergâh, torununa tevdi edilmek istenmiş, ancak gerek usulen böyle bir şeyin mümkün olmaması, gerekse torununun yapılacak imtihanında başarılı olamayacağı düşüncesiyle vazgeçilmiş; bunun üzerine bir önceki şeyh Nureddin Efendi'nin oğlu tekkedeki vazifeyi üstlenmek için talepte bulunmuş fakat yüzbaşı olması hasebiyle dergâhın ihtiyaçlarını karşılayamayacağından talebinden vazgeçmiştir. Dergâhın vakfiyesi olmadığından tâlibi çıkmayınca da şeyhlik görevi, 24 Zilka-de 1335 (11 Eylül 1917) tarihinde Erzurum ulemâsından Müftizâde İsmail Efendi'ye verilmiştir.³⁴

7. İsmail Hakkı Efendi (ö. 1350/1932)

1279/1862 senesinde Erzurum'da dünyaya gelen İsmail Hakkı Efendi, Erzurum merkez müftüsü Hacı Ali Avni'nin oğludur. Gürcü Mehmed Paşa Câmii civarındaki mektepte ilk tahsilini tamamladıktan sonra şehrin önde gelen âlimlerinden Ahmed Tevfik, Küçük Ahmed Hamdi, Meclis-i Tedkikât-ı Şer'iyye azası Ahmed Hamdi Efendi ile Müftü Ali Efendi'den zâhiri ilimleri tahsil etmiş ve hüsni-hat meşk ederek icâzet almıştır. Önce Erzurum Kağızmânî Medresesi'nde ders vermeye başlamış, ardından Mülkiye mektebinde Tarih ve Arapça öğretmenliği görevinde bulunmuş, 1322/1904 senesinde de Yed-i Emin Mahkemesi üyeliği, Şer'iyye mahkemesi baş katipliği yapmış ve kurrâ imtihanlarında üye sıfatıyla bulunmuştur. Saltanatın değişmesi esnasında her şehirden olduğu gibi Erzurum'dan da İsmail Hakkı Efendi'nin başkanlığında bir heyet Gümölcine'ye kadar gitmiştir.

Bu yolculuğunun ardından Bursa'ya yerleşen İsmail Hakkı Efendi, hem fazilet ve kemâlinin yüceliği, hem de tarikatlara olan muhabbeti sebebiyle Mısri Dergâhı son postnişini Mehmed Şemseddin tarafından Morali Dergâhı'na vekâleten tayin edilmesi teklif edilmiş, ancak bu esnada Zinciri Ali Efendi Tekkesi'nin boş kalması sebebiyle asâleten buraya atanması daha uygun olduğundan görev ona tevdi edilmiştir. Bu dönem zarfında İstanbul Ahmed

³⁴ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 402.

Buhâri Dergâhı eski şeyhi Hallaç Baba Ali Efendi'den³⁵ icâzet almıştır. Ulucâmi Cuma vâizliği görevine de atanan İsmail Hakkı Efendi, bir taraftan dergâhta Sa'dî zikir âyininin icrâsı, tarikat adâb ve erkânının öğretilmesi ve evrâdın izâhı ile dervişlerin terbiyesiyle meşgul olurken, diğer taraftan vaazlarıyla halkı irşâd etmeye çalışmıştır. Ayrıca Sa'diyye evrâdını bastıran İsmail Hakkı Efendi,³⁶ Meclis-i Meşâyih azâlığı ve Bursa'da ilmî encümenlerde de bulunmuştur. 27 Zilhicce 1350 (4 Nisan 1932) tarihinde vefat etmiş ve Hindiler Tekkesi'nin³⁷ karşısına defnolunmuştur. Şeyhin ölümü üzerine "vefâtı zâiyâtandır" diyen Mehmed Şemseddin Efendi bu münâsebetle şunları söylemiştir:

*Şeyh İsmail Efendi iftihâr-ı hâs u 'âm
Fâzıl ibn fâzıl idi fazl ile oldu be-nâm*

*Vaaz u nush eylerdi Câmî-i Kebîr'de ol hümâm
Enbiyâya vâris oldu âmir ü nâhî müdâm*

*Ümmet-i merhûmeye hizmet ederdi subh u şâm
Zü'l-cenâheyn ehl-i dildir vâris-i Fahrü'l-enâm*

*Himmat ü feyziyle nâkıs kim gelür olur tamam
Kadrini takdîr edenler eylediler ihtirâm*

³⁵ Bu zât, Hallaç Baba Dergâhı şeyhi iken Unkapamı Ahmed Buhâri tekkesi şeyhliğine atanan Ali Fakri Efendi (ö. 1345/1929) olmalıdır. Bk. Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, c. I, s. 437; Tanman, M. Baha, "Emir Buhâri Tekkesi", *DİA*, c. XI, s. 128.

³⁶ Bu eserinde İsmail Hakkı Efendi silsilesini şöyle kaydetmiştir: Ben Sa'diyye hilâfetimi Âsitâne'de Ahmed-i Buhâri Dergâhı şeyhi Ali Rıza Efendi'den aldım. O sırasıyla Muhammed Emin Hikmeti es-Sa'dî > Şeyh Mustafa Vehbî > İsmail Sıdkî > Marangozlar piri Şeyh Abdullah > Şeyh Ali Hulûsî > Şeyh Nureddin > Seyyid İbrahim Ebû'l-Vefâ > Yusuf es-Sa'dî > Seyyid Abdülbakî > Seyyid Bedreddin > Seyyid Hasan el-Cebâvî > Seyyid Muhammed el-Cebâvî > Muhammed Sadeddin es-Sânî > Muhammed Şemseddin > Ebû Bekir eş-Şâmî > Şeyh Ebû'l-Vefâ > Seyyid Ali el-Ecred > Seyyid Ali el-Ekhel > Seyyid Sadeddin el-Cebâvî > Yunus el-Kebîr eş-Şeybânî > Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî > Şeyh Saidü'l-Endülüsî > Ebû'l-Berekât > Şeyh Ebû'l-Bekâ > Ebû Bekr en-Nessâc > Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî > Ebû Osman el-Mağribî > Ebû Ali Kâtib > Ebû Ali er-Ruzbârî > Ebû Bekir eş-Şibli > Cüneyd el-Bağdâdî. Bk. *Tercüme-i Evrâd-ı Sa'diyye*, İstanbul Matbaâ-i Âmire 1338/1922, s. 64.

³⁷ Bursa Pınarbaşı semtinde kurulan tekkenin bânisi olarak kaynaklarda Mehmed Şemseddin el-Hindî zikredilmektedir. Kalenderhâne olarak da isimlendirilen tekkede genellikle Hindistan'dan gelen şeyhler postnişin olarak faaliyette bulunmuşlardır. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yadigar-ı Şemsi*, s. 589-595.

*Misli nâdir idi, gelmez ona benzer bir dehâ
Oldu yetmiş bir yaşında âzim-i dârü's-selâm³⁸*

II. Yunus Emrem (Karamazak) Dergâhı

Emir Sultan yolu üzerinde Şible semtinde bulunan dergâhın “Yunus Emrem Dergâhı” olarak anılmasıyla ilgili şöyle bir olay anlatılır: Niyâzî-i Mısrî, Emir Sultan’ı ziyârete giderken mezbelelik olarak kullanılan bu mahallin yanından geçtikçe bir fatiha okur ve “Buradan Yunus kokusu geliyor” dermiş. Bir gün yanında bulunan dervişler “Efendim, Yunus Emre’nin kokusunu aldığınızı söylüyorsunuz, makâmlarını da beyân etseniz de biz de ziyaret etsek” derler. Bunun üzerine Niyâzî-i Mısrî elindeki asâ ile “Hâzâ kabrû Yunus ve hâzâ Yunus Emrem” diyerek bu yeri işaret eder. Dervişler derhal gösterilen yeri kazarlar ve üç mezar taşıyla karşılaşılır. Mezar taşlarında Kara Abdurrezzak, Âşık Yunus ve Yunus Emrem ibareleri görülür. Hemen hayır sahibi biri tarafından bir türbe ve yanına bir mecsid inşâ edilir. Aynı zamanda dergâh vazifesi de gören bu mecsid, ayrıca burada kabri bulunan Kara Abdurrezzak sebebiyle “Kara Abdurrezzak Dergâhı” veya bu ismin halk arasında “Karamazak” şeklinde telaffuzu ile “Karamazak Dergâhı” olarak da anılmıştır.³⁹

Zincirî Ali Efendi Tekkesi şeyhlerinden Mustafa Haydar Efendi’nin halifelerinden Şeyh Mehmed Esad Efendi’nin bu mescide imam olarak atanmasıyla burada Sa’dî usûlüne başlanmıştır.

1. Mehmed Esad Efendi (ö. 1272/1855)

Mehmed Esad Efendi, önce Zincirî Ali Efendi Tekkesi şeyhi Mehmed Said Efendi’ye insitap etmiş, şeyhin vefatından sonra ise sülûkünü Mustafa Haydar Efendi’nin yanında tamamlayarak icâzet almıştır. İcâzetinin ardından Yunus Emrem mescidine imam olarak tayin edilince, uhdesinde bulunan Emir Sultan zaviyedârlığı hizmetini Ulucami baş müezzini Hasan Efendi’ye belli bir ücret karşılığında vermiş ve aldığı bu para ile mescidin yanına haremlik ve selamlığı olan bir dergâh inşa etmiştir. Böylece dergâhın bânîsi kabul edilen Mehmed Esad Efendi, Sa’dî tarikatı âyinini icrâ etmiş ve bir çok derviş yetiştirmiştir. 1272/1855 tarihinde hastalanmış ve vefatından bir hafta önce evrâdın okunmasından evvel dervişânına “Bu hafta şeyhiniz, fakîrim; fakat haftaya kendinize bir şeyh bulun ve bu gün kemâl-i şevkle evrâd-ı şerîfi okuyunuz” dediği kaydedilmektedir. Söz konusu tarihten bir hafta sonra vefat eden Mehmed Esad Efendi dergâhın hazîresine defnolunmuştur. Nazif,

³⁸ Mehmed Şemseddin, *a.g.e.*, s. 403-405.

³⁹ Gazzizâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 31b-32a; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, I/44; III/57.

Tevfik, Şükrü ve Salih isminde dört oğlu olup, vefatından sonra şeyhlik görevini oğulları üstlenmiştir.⁴⁰

2. Hâfız Nazif Efendi (ö. 1297/1879)

Tasavvufî terbiyesini Mustafa Haydar Efendi'nin yanında tamamlayarak hilâfet alan Nazif Efendi, kardeşlerine vekâleten dergâha şeyh olmuştur. Görevini ifâ ederken ihvan arasında meydana gelen görüş ayrılığı sebebiyle görevini bırakarak İznik'e gitmiştir. Eşrefzâde Dergâhı postnişini Şeyh Nâfız Efendi'nin (ö. 1282/1865) damadı olması münasebetiyle Hâfız Nazif Efendi, İznik meşihati uhdesinde bulunan Numaniyye Dergâhı şeyhi reisü'l-meşâyih Safiyyüddin Efendi tarafından vekâleten Abdullah er-Rûmî'nin türbe ve zâviyedarlığına tayin edilmiş ve uzun bir süre burada görev yapmıştır. Şeyhi Mustafa Haydar Efendi'nin vefatından sonra yerine postnişin olan Nureddin Efendi tarafından tekrar Yunus Emrem Dergâhı'na postnişin olarak tayin edilmiştir. Ayrıca teberrüken Kâdiriyye ve Rifâiyye'den de icâzeti bulunan Nazif Efendi, dergâhtaki görevinin yanı sıra Eşrefzâde Âsitânesi şeyhlerine vekalette de bulunmuştur. 1 Muharrem 1297'de (15 Aralık 1879) İznik'te vefat etmiş ve Eşrefzâde hazretlerinin türbesi civarına defnolunmuştur.⁴¹

3. Tevfik Efendi (ö. 1324/1906)

Tevfik Efendi, İstanbul'da Abdüsselâm Dergâhı⁴² şeyhlerinden Galip Efendi'den⁴³ hilâfet almış ve ağabeyi Şeyh Hâfız Nazif Efendi'nin İznik'e gitmesiyle dergâha postnişin olmuştur. Aynı zamanda Emir Sultan Camii müezzinliği görevini de yürüten Tevfik Efendi, Cuma namazından sonra dergâhta âyin icrâ etmiş⁴⁴; fakat bir müddet sonra dergâhın yıkılması ve derviş hücrelerinin harap olmasıyla tarikat faaliyetini evinden idare etmeye çalışmıştır. Mehmed Şemseddin Efendi'nin "Sadâsı âli olmağla sâlikânı na't-ı şerifler ve ilâhîler okuyarak teşvik ve tergîb ederdi. Orta boylu, uzunca sakallı, vecih simalı bir zât idi" diye tarif ettiği Tevfik Efendi, 9 Ramazan

⁴⁰ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 610-611.

⁴¹ Mehmed Şemseddin, *a.g.e.*, s. 611-612, 388.

⁴² Eminönü ilçesinde kurulan tekkeyle ilgili bk. Baha, M. Tanman, "Abdüsselâm Tekkesi", *DBİA*, c. I, s. 55-57.

⁴³ Şeyh Gâlib Efendi, babası Mehmed Emin Efendi'nin meşihat görevini kendisine bırakmasıyla Abdüsselâm Dergâhı'nda şeyh olmuş ve otuz dört sene gibi uzun bir süre bu görevi sürdürmüştür. Ramazan 1279/Şubat 1863 tarihinde dergâhta Lafza-i Celâl zikri sırasında sayha atarak vefat etmiş ve hazîreye defnedilmiştir. Güzel ahlâkı sebebiyle herkesin rağbetini celbeden Şeyh Galib Efendi'yi I. Abdülhamid ve I. Mahmud'un ziyaret ettiği rivayet edilmektedir. Bk. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 430; Yücer, *Sa'diyye*, s. 135.

⁴⁴ Hasan Tâib Efendi, *Hâtra Yahut Mir'ât-ı Burûsa*, s. 142-143.

1324 (27 Ekim 1906) tarihinde vefat etmiş ve Sancaktar Nimetullah Efendi türbesi karşısındaki sahaya defnolunmuştur.

Tevfik Efendi'nin vefatının ardından saray hânedânından Cemil Sultan ve bölgedeki hayrat sahipleri tarafından türbe ve mecsid yeniden inşa edilerek Sa'dî âyini icrâsına devam edilmiştir.⁴⁵

4. Şükrü Efendi (ö. 1337/1919)

1255/1839 senesinde Bursa'da doğan Şükrü Efendi, ilk eğitimini Emir Sultan Mektebi muallimi Hacı İsmail Efendi'den görmüş, tasavvufî terbiyesini ise Uşşâkî şeyhlerinden Testereci Ahmed Hamdi Efendi'nin (ö. 1320/1902) yanında tamamlayarak icâzet almıştır. Uşşâkî olmakla birlikte Sa'dilere mahsus hâllerinin bulunduğu kaydedilen Şükrü Efendi, âhir ömründe münzevî bir hayat yaşamış ve 10 Receb 1337 (11 Nisan 1919) senesinde vefat ederek Seyyid Usûl Dergâhı'nda şeyhinin civârına defnolunmuştur.⁴⁶

III. Baba Zâkir Zâviyesi

Kaynaklarda adının Ali olduğu ve Emir Sultan'ın baş zâkiri olarak görev yaptığı rivâyet edilen Baba Zâkir, Yeşil civârında bir zâviye inşa ederek dervişlerin terbiyesiyle meşgul olmuştur. Kerâmet ehli olarak tanıtılan Baba Zâkir'le ilgili şöyle bir olay anlatılır: Rivayete göre Çelebi Mehmed Yeşil Cami'nin inşası sırasında Akçağlayan suyunu zâviyenin önünden geçirerek camiye getirmek istediğinde, Baba Zâkir dergâhın önünde bir çeşme yapılmasını istemiş ancak isteği yerine getirilmeyince suyun akması durmuş, durum padişaha haber verilmiş ve söz konusu çeşmenin inşasından sonra tekrar suyun camiye gelmesi mümkün olmuş. 820/1417 tarihinde 103 yaşında iken Çelebi Mehmed döneminde vefat etmiş ve zâviyenin yanındaki türbeye defnolunmuştur.⁴⁷

Baba Zâkir'in vefatından sonra dergâhta kimlerin postnişin olduğu hususu belli değildir. Ancak zamanla mahalle mescidi olarak kullanılan zâviyede XIX. yüzyılın sonlarına doğru Sa'dî şeyhlerinden Değirmenci Said Efendi görev yapmıştır. Zincirî Ali Efendi Tekkesi şeyhi Haydar Efendi'ye intisab eden Said Efendi, askerlik görevi sebebiyle bir müddet İstanbul ve Mısır'da kalmış, 1300/1882 senesinde Bursa'ya dönerek önce Emir Sultan Dergâhı şeyhi Hacı

⁴⁵ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 612-613.

⁴⁶ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 613.

⁴⁷ Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ*, (haz. M. Hızlı-M. Yurtsever), Bursa 2000, s. 134; İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, (haz. A. Abdulkadiroğlu), Ankara 1998, s. 237-238; Gazzizâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 10a; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî*, (haz. M. Keskin-A.Öztürk-R.Tosun), c. II, s. 376; Hasan Taîb Efendi, *Hatıra Yahut Mir'ât-ı Burûsa*, s. 140; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, I/216.

Emin Efendi'ye (ö.1316/1898) ardından Karakâdî Dergâhı şeyhi Ali Rıza Efendi'ye (ö. 1324/1906) intisap etmiş daha sonra Zincirî Ali Efendi Tekkesi şeyhi Cemil Efendi'nin yanında sülûkunu tamamlayarak icâzet almıştır. İcâzetinin ardından Baba Zâkir Zâviyesi'nde Sa'dî üsûlünü icrâ ederek bir müddet irşâd faaliyetinde bulunmuşsa da, zâviyenin geliri olmaması sebebiyle dervişlerin ihtiyacını karşılayamadığından tarikat faaliyetine devam edememiştir. 9 Safer 1333 (27 Aralık 1914) tarihinde vefat eden Said Efendi, Zincirî Ali Tekkesi haziresine defnolunmuştur.⁴⁸ Geçmişte mescid olarak da kullanılan zâviye, türbe ve hazire yok olmuş; günümüze sadece Baba Zâkir ve yakınlarına ait olduğu söylenen birkaç mezar ulaşmıştır.

IV. Seyyid Usûl Dergâhı

Bursa Kuruçeşme semtinde bulunan dergâhın kurucusu olarak kabul edilen Seyyid Usûl, Emir Sultan ve Seyyid Nâsır ile birlikte Buhara'dan Bursa'ya gelen dervişlerdendir. Bursa'da bir zâviye inşâ ederek irşâd faaliyetine başlamış ve 894/1488 tarihinde vefatı ile bu zâviyenin haziresine defnolunmuştur. Zamanla harap olan zâviye Perî Peyker Cafer Çelebi tarafından tamir edilerek medreseye dönüştürülmüştür. Bir müddet medrese olarak kullanılan zâviyenin, Bursa Şeriyeye Sicilleri'ndeki 1066/1656 tarihli bir kayda göre yeniden aslî hâline çevrildiği anlaşılmaktadır. 1216/1801 tarihinde çıkan büyük bir yangın sonrasında harap olan zâviye, tekrar inşâ edilmiş ve meşihat, Eşrefiyye'den Ahmed Baba Efendi'ye (ö.1255/1810) bırakılarak Kâdirî-Eşrefî tarikatı usûlü icrâsına başlanmıştır. Ahmed Efendi'nin vefatından sonra yeniden yıkılan dergâh, Sa'dî şeyhlerinden Mehmed Emin Zuhurî Efendi tarafından inşâ edilmiştir.

Mehmed Emin Zuhurî Efendi, Bursalı olup Tahir Paşa'nın kardeşidir. Tasavvufa olan meyli sebebiyle Zincirî Ali Efendi Tekke'si şeyhlerinden Mehmed Said Efendi'ye intisap ederek seyr ü sülûkunu tamamlamış ve icâzet almıştır. Eski Mâliye Nâzırı Abdurrahman Paşa'nın şeyhe olan teveccühü sebebiyle Bursa kaymakamı Ahmed Ağa'nın nezaretinde, yıkılmış olan Seyyid Usul Zâviyesi'nin arsasına tevhidhâne ve derviş hücrelerinin bulunduğu bir dergâh inşâ edilmiştir. Dergâhın meşihatını üstlenen Zuhurî Efendi, Sa'dî âyininin icrâsına devam etmiş ve bir çok derviş yetiştirmiştir. 1260/1844 yılında İstanbul'a gidişinde Abdurrahman Paşa'nın Beylerbeyi'ndeki konağında misafir iken Ramazan ayında vefat etmiş ve o civarda bulunan Nakkaş kabristanına defnolunmuştur. Kaynaklarda nükte-

⁴⁸ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 279-280; Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, IV/110.

perver, lâübâli meşreb ve zarif bir zât olarak tarif edilen Mehmed Emin Zuhûrî Efendi'nin vefatından sonra yerine geçecek evladı olmadığından dergâhın meşihati, 7 Zilkâde 1260 (18 Kasım 1844) tarihinde Eşrefî şeyhlerinden İbrahim Efendi'ye bırakılmış ve dergâhta Sa'dî usûlü terk edilerek Kâdirî âyini icrâsına başlanmıştır. Tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar Kâdirî-Eşrefî dergâhı olarak hizmet veren tekkenin⁴⁹ harabe hâlindeki binası Osmangazi Belediyesi tarafından 2008 yılında restore edilerek kültür ve sanat faaliyetlerinin icrâ edildiği bir hizmet alanına dönüştürülmüştür.

V. İbrahim Haydar Dede Zâviyesi

Kaynaklarda İbrahim Haydar Dede hakkında yeterince bilgi yoktur. *Yâdigâr-ı Şemsî'ye* göre Yunus Efendi'nin⁵⁰ halifesi Muharrem Dede'nin Bursa Kiremitçi Mahallesi'ndeki tekkesine giderek mürid olmuş, ancak şeyhinin vefatı üzerine İstanbul'a giderek Yunus Efendi'nin bir diğer halifesi Râşid Efendi'ye intisap ederek tasavvufî terbiyesini tamamlamıştır. Bursa'ya dönüşünde Muharrem Dede'nin dervîşânıyla birlikte Şiblî Mahallesi'ndeki evinde Kadirî ve Sa'dî âyini icrâ eden İbrahim Haydar Dede, 15 Şevval 1329 (9 Ekim 1911) yılında vefat etmiş ve zâviyesinin bulunduğu mahalle defnolunmuştur. Kendinden sonra yerine damadı Şükrü Efendi tayin olunmuştur.⁵¹

Şükrü Efendi, Muharrem Dede'nin müridi iken şeyhinin vefâtıyla kayınpederi İbrahim Haydar Dede'ye intisap ederek tasavvufî terbiyesini tamamlamaya çalışmıştır. Ancak kayınpederinin âni vefatı üzerine, İstanbul Âbid Çelebi Dergâhı postnişini Sa'dî şeyhlerinden Mustafa Efendi'nin halifesi Şeyh Behçet Efendi'den icâzet alan Hacı Fâik Efendi'den tâc ve hırka giymiştir. Mehmed Şemseddin Efendi, Cumâ ve Pazartesi geceleri zâviyede tarikat âyininin icrâ edildiğini belirtmektedir.⁵²

⁴⁹ Baldirzâde, *Ravza-i Evliyâ*, s. 172; İsmail Belîğ, *Güldeste*, s. 219-220; Gazzizâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 10b; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 413-415; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, c. IV, s. 295; Hasan Tâib Efendi, *Hatra Yahut Mir'ât-ı Burûsa*, s. 73; Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Bursa 2000, s. 72-73.

⁵⁰ Yunus Efendi'nin, Kütahya'dan Bursa'ya gelen fakat Ahmed Vefik Paşa'nın soruşturmasında Kayseri'ye sürgüne gönderilen ve burada vefat eden İsmail Hakkı Efendi'nin halifelerinden olduğu belirtilmektedir. Öte yandan Zakir Şükri Efendi, Fındıklı Zâviyesi Sünbülî şeyhlerinden İsmail Hakkı (ö. 1234/1818) ve halifesi Yunus Hilmi Efendi'den (ö. 1279/1863) bahsetmektedir. Bu iki zâtin İbrahim Haydar Dede'nin şeyhleri olup olmadığı meselesini netleştiremedik. Bk. *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 18-19.

⁵¹ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 263.

⁵² Mehmed Şemseddin, *a.g.e.*, s. 264.

Öte yandan Sa'diyye tarikatı usûlü, ayrıca İsmâil Rûmî (Hamam) dergâhında bir müddet Sa'dî âyini icrâsında bulunan Sadeddin el-Cebâvî'nin torunlarından İbrahim Sabri Efendi, Nalbantoğlu mahallesindeki evinde irşâd faaliyetinde bulunan Sa'dî şeyhlerinden Hacı Mehmed Bey, Perşembe geceleri Karakâdî Dergâhı'nda Sa'dî ayini icrâ eden Ali Rıza Efendi (ö. 1324/1906) ve hulefâ-i Sa'diyye'den Râmiz Efendi tarafından devam ettirilmiştir.⁵³

Görüldüğü üzere Sa'diyye kültürü, Bursa'da bu tarikatın merkez dergâhı konumunda olan Zincirî Ali Efendi Tekkesi'nin yanı sıra, Karamazak Dergâhı, Baba Zâkir Zâviyesi, Seyyid Usûl Dergâhı ve İbrahim Haydar Dede Zâviyesi'ndeki postnişîn ve dervişler tarafından tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar yaklaşık bir buçuk asır boyunca temsil edilmiştir. Günümüze baktığımızda ise bu kültürden bize ancak az sayıdaki kabir ve mezar taşı ulaşabilmiştir.

Kaynakça

- Abdülbaki Gölpınarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkilap Kitabevi, İstanbul ts.
- Ahmed b. Muhammed Veterî, *Ravzatü'n-nâzırîn ve hulâsatı menâkıbi's-sâlihîn*, Mısır 1306.
- Akbulut, İsmail, *Bursa'da Sa'diyye Kültürü ve Zincirî Ali Efendi Zâviyesi*, UÜSBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1996.
- Baldırzâde Selisî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ*, (haz. M. Hızlı-M. Yurtsever), Bursa 2000.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet, *Türk Şâirleri*, İstanbul 1936.
- Gazzizâde Abdüllatif Efendi, *Ravzatü'l-Müflihûn*, BEEK, Orhan, 1041. ...., *Hulâsatü'l-Vefeyât*, BEEK, Genel 2162.
- Hasan Tâib Efendi, *Hâtra Yahut Mir'ât-ı Burûsa*, (Haz. M. Fatih Birgül), Bursa 2007.
- İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, (haz. A. Abdulkadiroğlu), Ankara 1998.
- Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, I/28, 132.
- Mehmed Fahreddin Efendi, *Gülizâr-ı İrfân*, (Mustafa Kara'nın özel kütüphanesindeki nüsha).
- Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmânî*, (haz. M. Keskin-A.Öztürk-R.Tosun).

⁵³ Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî*, s. 332, 362, 453, 593.

- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006.
- Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Bursa 2000.
- Tanman, M. Baha, "Hasîrîzâde Tekkesi", *DİA*, c. XVI, s. 384.
....., "Abdüsselâm Tekkesi", *DBİA*, c. I, s. 55-57.
....., "Abdurrahman Şâmî Tekkesi", *DBİA*, c. I, s. 19-20.
....., "Emir Buhârî Tekkesi", *DİA*, c. XI, s. 128.
- Tercüme-i Evrâd-ı Sa'diyye*, İstanbul Matbaâ-i Âmire 1338/1922, s. 64.
- Ulusoy, Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, (*Bursa Dergâhları*, haz. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997.
- Yusuf Hattâr Muhammed, *el-Bedrü'l-münîr fî sırâti'ş-Seyyid Ahmed er-Rifâi el-Kebîr ve etbâihî ehli'l-ilmî ve't-tenvîr*, Dimaşk 1426/2005.
- Yücer, Hür Mahmut *Şeyh Sa'deddin Cevâvî ve Sa'diyye*, İstanbul 2008.
- Zâkir Şükrî Efendi, *Mecmûa-i Tekâyâ*, (haz. M. Serhan Tayşi-K. Kreiser), Berlin 1980.
- ....., *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-i Sûfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 1098.

Ek:

Bursa Sa'diyye Silsilesi

